

Justitieutskottets betänkande

1980/81:10

om tillsättande av nämndemän

Motion m. m.

I motion 1979/80:1604 av Sven Munke (m) hemställs att riksdagen hos regeringen anhåller om att regeringen för tillämpningen av lagändringen i rättegångsbalken enligt regeringens proposition 1975/76:64, avsnittet om tillsättandet av nämndemän, utfärdar föreskrifter innebärande att, när så begärs, tillsättningen skall ske medelst proportionella val, med beräkning efter hela antalet nämndemansplatser i tingsrätten.

Motionären pekar på att det i samband med 1975 års lagstiftning om val av nämndemän inte har klargjorts huruvida proportionaliteten enligt de då införda reglerna om proportionellt val skall avse hela nämndemannakåren inom domsagan eller endast den del därav som utses vart tredje år. Enligt vad motionären uppger tillämpas reglerna olika i olika kommuner. I de kommuner där hänsyn tas endast till den hälft av nämndemannakåren som väljs vart tredje år uppstår enligt motionären en direkt felaktig representation. Motionären föreslår att riktlinjer skall fastställas, varav framgår vilken metod som skall tillämpas.

Konstitutionsutskottet har avgett yttrande över motionen. Yttrandet fogas som *bilaga* till detta betänkande.

Nuvarande ordning

Nämndemän i tingsrätt

En tingsrätt skall enligt 1 kap. 3 § rättegångsbalken (RB) i mål om brott för vilket är stadgat svårare straff än böter bestå av en, eller i vissa fall två, lagfarna ledamöter och nämnd. Nämnd skall också delta i vissa mål och ärenden som prövas enligt giftermålsbalken eller föräldrabalken.

Enligt 1 kap. 4 § RB bestämmer hovrätten hur många nämndemän som skall finnas i en domsaga. I nämnd skall enligt samma lagrum sitta fem nämndemän. Om det är påkallat med hänsyn till målets omfattning eller annan särskild omständighet får dock sex nämndemän sitta i nämnden.

Nämndemän väljs enligt 4 kap. 8 § RB för sex år. De får dock avgå efter två år. Avgår nämndeman under tjänstgöringstiden utses ny nämndeman för återstående tid.

Nämndemän utses enligt 4 kap. 5 § RB genom val. Valet förrättas enligt 4 kap. 7 § RB av kommunfullmäktige. Vart tredje år väljs halva antalet nämndemän inom domkretsen. Valet skall vara proportionellt om det begärs av minst så många väljande som motsvarar det tal som erhålls, då samtliga

väljandes antal delas med det antal personer som valet avser, ökat med 1.

Nämndemän i andra domstolar

Regler om medverkan av nämndemän i rättskipningen finns också beträffande hovrätt, länsrätt, kammarrätt och försäkringsrätt. Beträffande dessa nämndemän gäller bl. a. att de utses av landsting eller kommunfullmäktige samt att valet skall vara proportionellt om det påfordras av ett visst föreskrivet antal väljande. I sistnämnda hänseende gäller samma regler som för nämndemän i tingsrätt.

Proportionella val

Regler om förfarandet vid proportionellt val av nämndemän finns i lagen (1955:138) om proportionellt valsätt vid val inom landsting, kommunfullmäktige m. m. Sådana val skall förrättas med valsedlar. Om röstsammanräkningen föreskrivs följande.

4 §

De avgivna valsedlarna ordnas i grupper, så att sedlar med samma partibeteckning bilda en grupp.

Inom varje grupp bestämmes i erforderlig utsträckning genom särskilda sammanräkningar ordning mellan namnen å gruppens valsedlar.

Vid varje sammanräkning gäller valsedel allenast för ett namn. Valsedel gäller för det namn, som står först å sedeln, så länge detta namn ej erhållit rum i ordningen. Därefter gäller valsedeln för det namn, vilket, bortsett från namn som redan erhållit plats i ordningen, står främst å sedeln.

Valsedel, vilken gäller för sitt första namn, räknas som en röst, valsedel gällande för sitt andra namn som en halv röst, valsedel gällande för sitt tredje namn som en tredjedels röst, och så vidare efter samma grund.

Vid varje sammanräkning kommer det namn närmast i ordningen, som erhållit högsta rösttalet.

5 §

I mom. Skola två eller flera platser besättas, fördelas de mellan de olika valsedelsgrupperna sålunda, att platserna, en efter annan, tilldelas den grupp, vilken för varje gång uppvisar det största av nedan angivna jämförelsetal. Plats, som blivit en grupp tilldelad, besättes genast så, att gruppens första plats tillerkännes den, vars namn är det första i ordningen inom gruppen, gruppens andra plats den, som bär andra namnet i ordningen, gruppens tredje plats den, som bär tredje namnet i ordningen, och så vidare efter samma grund, ändå att den, som är berättigad till platsen, redan fått sig tillerkänd plats från en eller flera andra grupper.

Jämförelsetalet är lika med gruppens rösttal, så länge gruppen ännu icke fått sig någon plats tilldelad. Därefter beräknas jämförelsetalet för varje gång så, att gruppens rösttal delas med det tal, som motsvarar antalet av gruppen tilldelade platser, ökat med 1. Har samma person erhållit platser från två grupper, skall dock vid beräkning av det antal platser, som utdelats, vardera platsen anses blott såsom en halv plats; har någon erhållit platser från tre

grupper, anses varje sådan plats såsom en tredjedels plats; och så vidare efter samma grund.

Har en grupp redan fått sig tilldelad plats så många gånger, som motsvarar antalet namn å gruppens valseklar, är den utesluten från vidare jämförelse.

2 mom. Skall blott en plats besättas, tillfaller platsen den, vars namn står främst i ordningen inom den grupp, som har största rösttalet.

6 §

Mellan lika rösttal eller jämförelsetal skall, där så erfordras, skiljas genom lottning.

1975 års lagstiftning

Om nämndemansuppdraget

Reglerna om möjlighet för en minoritet i kommunfullmäktige att påkalla proportionellt val vid utseende av nämndemän infördes genom lagstiftning år 1975 (prop. 1975/76:64, JuU 18), som i denna del trädde i kraft den 1 januari 1977.

I motiveringen till de nya reglerna uttalades av dåvarande chefen för justitiedepartementet att det såväl från allmänt demokratiska utgångspunkter som med hänsyn till förtroendet för domstolarna är angeläget, att garantier skapas mot att nämnden får en i politiskt hänseende ensidig sammansättning. Departementschefen, som sade sig vara av den uppfattningen att tillämpningen av bestämmelserna skulle komma att aktualiseras mycket sällan, ansåg inte att det behövde befaras, att reglerna skulle leda till ökad politisering av nämndemansvalet. I fråga om nämndens sammansättning i det enskilda målet framhöll departementschefen att införande av möjlighet till proportionellt val inte syftade till någon ändring i rådande praxis i fråga om nämndemännens indelning till tjänstgöring. Han underströk att nämndemannauppdraget är en förtroendepost med vilken är förenad dömande och inte politiska uppgifter. Det fick enligt departementschefen liksom dittills ankomma på domstolarna att sörja för att rätten har en så allsidig sammansättning som omständigheterna medger.

Vid riksdagsbehandlingen uttalade justitieutskottet (majoriteten) följande.

Frågan om valmetod vid nämndemansval måste enligt utskottets mening ses mot bakgrunden av nämndemansuppdragets särskilda karaktär av förtroendeuppdrag, till vilket inte är knutet uppgifter av politisk natur. Uppdraget innebär utövande av en domarfunktion, för vilken mindre vikt måste fästas vid tillhörigheten till visst parti än vid sådana personliga kvalifikationer som omdömesgillhet, rättrådighet och självständighet. Sådana kvalifikationer har blivit särskilt betydelsefulla efter 1969 års domstolsreform, varigenom nämnden gavs en starkare ställning och större utrymme skapades för en mer individuellt betonad medverkan från nämndemännens sida än tidigare. Även om valkorporationen är politiskt sammansatt följer därav inte att nämndemansuppdraget kan uppfattas som

förenat med något politiskt ansvar såsom fallet är beträffande andra uppdrag, till vilka rekryteringen sker genom val av kommunfullmäktige och andra på politisk grund bildade valkorporationer. Från dylika uppdrag skiljer sig nämndemansuppdraget också därigenom att lekmanndomarnas medverkan i rättskipningen innebär en insyn i domstolsarbetet som är ägnad att stärka allmänhetens förtroende för domstolarna.

Mot denna bakgrund är det såväl från allmänt demokratiska synpunkter som av rättssäkerhetsskäl angeläget att nämnden får en så bred förankring i samhället som möjligt och en i politiskt hänseende allsidig sammansättning. Ett ensidigt politiskt hemvist hos nämndemännen skulle kunna ge anledning till misstanke att deras politiska värderingar inverkade på deras ställningstaganden i den dömande verksamheten och därigenom äventyra allmänhetens förtroende för domstolarna.

I en reservation (s) uttalades följande.

Frågan om valmetod vid nämndemansval måste enligt utskottets mening ses mot bakgrunden av nämndemansuppdragets särskilda karaktär av förtroendeuppdrag. Uppdraget innebär utövande av en domarfunktion, för vilken största vikt måste fästas vid sådana personliga kvalifikationer som omdömesgillhet, rättrådighet och självständighet. Sådana kvalifikationer har blivit särskilt betydelsefulla efter 1969 års domstolsreform, varigenom nämnden gavs en starkare ställning och större utrymme skapades för en mer individuellt betonad medverkan från nämndemännens sida än tidigare. Även om valkorporationen är politiskt sammansatt följer därav inte att nämndemansuppdraget kan uppfattas som förenat med ett politiskt ansvar på samma sätt som fallet är beträffande andra politiska uppdrag.

Från dylika uppdrag skiljer sig nämndemansuppdraget också därigenom att lekmanndomarnas medverkan i rättskipningen innebär en insyn i domstolsarbetet som är ägnad att stärka allmänhetens förtroende för domstolarna.

Mot denna bakgrund är det såväl från allmänt demokratiska synpunkter som av rättssäkerhetsskäl angeläget att nämnden får en så bred förankring i samhället som möjligt och en i politiskt hänseende allsidig sammansättning. Övervägande skäl talar därför för att i RB ta in en bestämmelse enligt vilken en viss minoritet kan få till stånd proportionellt val.

Reservationen vann riksdagens bifall.

Mandatperiod m. m.

I samband med 1975 års lagstiftning infördes också bestämmelsen i 4 kap. 5 § RB att halva antalet nämndemän inom domkretsen skall väljas vart tredje år. Förslaget härom var avsett att tillgodose såväl behovet av kontinuitet som intresset av proportionalitet. Genom den nya ordningen skulle det undvikas att vartannat kommunalval blev utan betydelse för nämndens sammansättning, om man bortser från fyllnadsvalen (prop. 1975/76:64 s. 84).

I anslutning till förslag som framförts i 1975 års lagstiftningsärende att mandatperioden för nämndemän generellt skulle motsvara den treårstid som gäller beträffande politiska uppdrag anförde departementschefen i propositionen följande.

Som jag nyss har framhållit är uppdraget som nämndeman ett förtroendeuppdrag till vilket är knutna andra uppgifter än politiska. Det är därför inte av samma betydelse att förändringar i valförsamlingens politiska sammansättning omedelbart slår igenom fullt ut beträffande nämndemännen som när det gäller exempelvis kommunala nämnder. Funktionen som lekmannadomare ställer betydande krav på den som utses till denna post. För att det allmänna medborgerliga omdömet skall kunna komma till uttryck i den rättstillämpande verksamheten måste lekmannarepresentanterna besitta egenskaper som rättrådighet, gott omdöme och livserfarenhet. Med hänsyn till utrymmet för skälighetsbedömningar och till de ofta grannliga avgöranden som domstolarna ställs inför behöver nämndemännen emellertid också rutin och erfarenhet av dömande verksamhet för att rätt kunna fylla sin uppgift som meddomare. Mot denna bakgrund är jag i likhet med promemorian och de flesta remissinstanserna inte benägen att korta av den sedan länge gällande sexåriga mandattiden vilken har visat sig väl ägnad att tillgodose kontinuiteten inom nämnden. De skäl som anförts till stöd för förslaget om tre års mandattid, närmast intresset av anpassning till de tider som gäller för politiska uppdrag, har inte övertygat mig om att man bör gå ifrån huvudregeln om den längre mandattiden. Jag ansluter mig därför till promemorians förslag att mandattiden skall vara sex år och att halva antalet nämndemän skall utses vart tredje år.

Utskottet

I detta betänkande behandlar utskottet en motion rörande förfarandet vid utseendet av nämndemän i tingsrätt.

Motionsyrkandet går ut på att vid proportionellt val av nämndemän proportionaliteten skall beräknas med utgångspunkt i hela antalet nämndemän i domkretsen och inte endast den hälft av nämndemannakåren som väljs vid tillfället.

Bestämmelser om val av nämndemän i tingsrätt finns i 4 kap. 5–10 §§ rättegångsbalken. Enligt dessa bestämmelser väljs nämndemän i tingsrätt av kommunfullmäktige. Om mer än en kommun hör till en domkrets fördelar tingsrätten antalet nämndemän mellan kommunerna i förhållande till deras folkmängd. Nämndemännen utses för en period av sex år. Halva antalet nämndemän väljs vart tredje år. Valet skall vara proportionellt om det begärs av en på visst sätt fastställd minoritet, nämligen minst så många väljande som motsvarar det tal, vilket erhålls, då samtliga väljandes antal delas med det antal personer valet avser, ökat med 1. Förfarandet vid proportionellt val regleras i lagen om proportionellt valsätt vid val inom landsting, kommunfullmäktige m. m.

Reglerna om val av nämndemän ändrades genom lagstiftning år 1975. Då infördes ordningen att halva antalet nämndemän skall väljas vart tredje år och möjligheten för en minoritet av valförsamlingen att begära proportionellt val.

Bestämmelserna om en mandatperiod på sex år med val av halva kåren vart tredje år tillkom som ett resultat av en avvägning mellan intresset av proportionalitet och intresset av kontinuitet inom nämndemannakåren.

Eftersom uppdraget att vara nämndeman är ett förtroendeuppdrag till vilket är knutet andra uppgifter än politiska ansågs det inte vara av samma betydelse att förändringar i valförsamlingens politiska sammansättning omedelbart slog igenom fullt ut beträffande nämndemännen som när det gällde exempelvis kommunala nämnder.

Som konstitutionsutskottet anför i ett till justitieutskottet avgivet yttrande kan ett proportionellt val självfallet inte omfatta andra än dem som skall väljas. Ett uppnående av obligatorisk proportionalitet inom hela nämndemannakåren kräver därför ändring i reglerna om valperiodens längd eller en specialreglering rörande valsättet. Den ändrade proportionaliteten kan naturligtvis också uppnås genom överenskommelser inom valförsamlingarna.

Enligt utskottets mening finns det mot bakgrund av de överväganden som ledde fram till 1975 års lagstiftning inte anledning att överväga någon ändring i reglerna om valperiodens längd eller om tidpunkten för valen. Utskottet anser att det får ankomma på valförsamlingarna att i den utsträckning, varom man kan enas, träffa överenskommelser som mot bakgrunden av motiven till 1975 års lagstiftning i rimlig mån tillgodoser önskemål om proportionalitet inom hela nämndemannakåren. Någon lagstiftning i den riktningen är mot den angivna bakgrunden inte påkallad.

Som konstitutionsutskottet påpekar kan syftet med motionen inte tillgodoses genom tillämpningsföreskrifter utfärdade av regeringen såsom motionären yrkar.

Med hänvisning till det anförda avstyrker utskottet bifall till motionen.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motion 1979/80:1604.

Stockholm den 25 november 1980

På justitieutskottets vägnar

BERTIL LIDGARD

Närvarande: Bertil Lidgard (m), Lisa Mattson (s), Åke Polstam (c), Eric Jönsson (s), Hans Petersson i Röstånga (fp), Björn Körlof (m), Lilly Bergander (s), Gunilla André (c), Hans Pettersson i Helsingborg (s), Göte Jonsson (m), Helge Klöver (s), Ella Johnsson (c), Karl-Gustaf Mathsson (s), Bonnie Bernström (fp) och Maja Ohlin (s).

Konstitutionsutskottets yttrande*Bilaga***1979/80:6 y****över motion 1979/80:1604 om tillsättandet av nämndemän***Till justitieutskottet*

Justitieutskottet har beslutat bereda konstitutionsutskottet tillfälle att yttra sig över motion 1979/80:1604 av Sven Munke (m) om tillsättandet av nämndemän.

I motionen hemställs att "riksdagen hos regeringen anhåller om att regeringen för tillämpningen av lagändringen i rättegångsbalken enligt regeringens proposition 1975/76:64, avsnittet om tillsättande av nämndemän, utfärdar föreskrifter innebärande att, när så begärs, tillsättningen skall ske medelst proportionella val, med beräkning efter hela antalet nämndemannaplatser i tingsrätten". Enligt motionären har partierna i vissa kommuner överenskommit att använda denna metod för fördelning av platserna.

Bestämmelser om val av nämndemän finns i 4 kap. 5–10 §§ rättegångsbalken (RB). Enligt dessa bestämmelser väljs nämndemän i tingsrätt av kommunfullmäktige. Om mer än en kommun hör till en domkrets fördelar tingsrätten antalet nämndemän mellan kommunerna i förhållande till deras folkmängd. Nämndemännen utses för en period av sex år. Halva antalet nämndemän väljs vart tredje år. Valet skall vara proportionellt om det begärs av en på visst sätt fastställd minoritet, nämligen minst så många väljande som motsvarar det tal, vilket erhålles, då samtliga väljandes antal delas med det antal personer valet avser, ökat med 1. Förfarandet vid proportionellt val regleras i lagen (1955:138) om proportionellt valsätt vid val inom landsting, kommunfullmäktige m. m. Det proportionella valet kan självfallet inte omfatta andra än dem som skall väljas.

Utskottet har uppfattat förslaget i motionen så att en minoritet skulle kunna begära att nämndemansvalen görs på det sätt som partierna överenskommit i vissa kommuner. Enligt motionären garanterar denna metod att sammansättningen av hela nämndemannakåren i en domkrets efter varje valtillfälle återspeglar den aktuella politiska sammansättningen av fullmäktige i den eller de väljande kommunerna.

Utskottet konstaterar att gällande regler beträffande nämndemansvalen inte lägger hinder i vägen för överenskommelser mellan partierna av det slag som redovisas i motionen. Utskottet vill påpeka att den i motionen förordade metoden för fördelning av platserna svårligen kan tillämpas generellt, bl. a. på grund av att domkretsen i många fall består av flera kommuner. Skulle en reglering av denna metod ändå övervägas måste det ske genom en ändring av

gällande lag. Motionärens förslag att lösa frågan genom föreskrifter beslutade av regeringen står inte i överensstämmelse med regeringsformens bestämmelser om normgivningsmaktens fördelning.

Stockholm den 13 maj 1980

På konstitutionsutskottets vägnar

BERTIL FISKESJÖ

Närvarande: Bertil Fiskesjö (c), Hilding Johansson (s), Anders Björck (m), Torkel Lindahl (fp), Olle Svensson (s), Yngve Nyquist (s), Sven-Erik Nordin (c), Wivi-Anne Cederqvist (s), Gunnar Biörck i Värmdö (m), Kurt Ove Johansson (s), Bengt Kindbom (c), Kerstin Nilsson (s), Sture Thun (s) och Allan Ekström (m).